

УДК 929:94(477).15

Марія Тимочко
(Львів)

СЛАВІСТ ЛУКІЯ ГУМЕЦЬКА ТА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ОСОБОВОГО АРХІВНОГО ФОНДУ)

Зроблено огляд матеріалів особового архівного фонду професора Лукії Лукіянівни Гумецької, які представляють славістичну діяльність знаного українського мовознавця та її зв'язки з діаспорою.

Ключові слова: Гумецька Лукія Лукіянівна, відділ рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника, особовий архівний фонд, славістична діяльність, діаспора.

Постать львівського вченого мовознавця-славіста, доктора філологічних наук (1957), професора (1962) Лукії Лукіянівни Гумецької (1901–1988) [1; 33] багатогранна і цікава для дослідників, однак ще мало вивчена. Теми її наукових робіт різноманітні і актуальні: це проблематика не лише української, а й слов'янських мов, приміром, питання українсько-польських, українсько-білоруських, українсько-західнослов'янських мовних зв'язків давнього періоду, стандартизація слов'янських писемно-літературних мов стародавньої доби, сучасні тенденції у слов'янській топонімії та ономастиці, теоретичні та практичні питання лексикографії, головню – історичної тощо.

Творчості Л. Гумецької присвячені праці колег та учнів – співробітників відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України, вчених Львівського національного університету ім. І. Франка та ін. [5; 3; 6; 37, с. 14; 42]. В основному, це статті тематичні, до ювілейних дат, енциклопедичні гасла. Відповідну творчу діяльність та життєпис Л. Гумецької представляють матеріали її особового архівного фонду (Ф. 273), що зберігається у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника (далі – ЛННБУ ім. В. Стефаника) і дають можливість дослідникам глибше вивчити наукову спадщину мовознавця [4; 36]. Вони ж відображають її біографію як людини й вченого, представляють сучасникам позицію особи, що принципово утверджувала узагальнений досвід в різних ділянках української лінгвістики, відіграла значну роль в історії українського і слов'янського мовознавства другої половини минулого століття [40, с. 3–47]. Частково оглядаючи окремі групи архівних матеріалів, ставимо за мету зосередити увагу на наукових зв'язках Л. Гумецької із закордонними вченими, українською діаспорою, перш за все, – американським науковцем-славістом і родичкою – Асею Гумецькою.

Народилася Л. Гумецька у с. Лівча (тепер – Жешувське воєводство, Польща) в родині службовців Лукіяна та Павлини Гумецьких. Ймовірно, на її вибір зайнятися славістичними дослідженнями частково вплинули батькові зацікавлення. Лукіян Іванович Гумецький – доктор права, адвокат у Самборі, був відомим галицьким законодавцем, активним громадським діячем, а окрім того – досліджував життя словенського населення, брав участь у зборах словенського просвітительства [8]. Л. Гумецька навчалася на славістично-україністичних студіях у Львівському університеті під керівництвом видатних полоністів Т. Лера-Сплавінського, Г. Гертнера, Ю. Кляйнера, україніста Я. Яніва [10]. По закінченні університету (1929) і одночасно (1928) інституту французької мови та літератури (відділ мови) у м. Тур (Франція) – в 1930 р. отримала науковий ступінь доктора української і слов'янської філології. Викладала в гімназіях та школах Бродів, Львова, у Львівських політехнічному, торгово-економічному та медичному інститутах. Від 1945 р. працювала у Львівській філії Інституту мовознавства АН УРСР. В 1946 – 1950 рр. викладала польську мову у Львівському університеті. З 1951 р. – у відділі мовознавства Інституту суспільних наук АН УРСР (Львів), де в 1956–1971 рр. завідувала відділом мовознавства. В цілому, – віддала інституту 40 років невтомної подвижницької праці, створила один із перших в Україні осередків історичної лексикографії, львівську ономастичну школу [37, с. 14; 41]. Померла на 87 році життя і похована на Личаківському кладовищі у Львові.

Відома Л. Гумецька як співукладач і головний редактор двотомного «Польсько-українського словника» (Київ, 1958–1960), керівник авторського колективу і голова редколегії двотомного «Словника староукраїнської мови XIV–XV ст.» (Київ, 1977–1978); вона – учасник вітчизняних і міжнародних славістичних конгресів (Краків, 1964), з'їздів славістів – IV-го (Москва, 1958), V-го (Софія, 1963) [22], VI-го (Прага, 1968), а також багатьох славістичних конференцій, симпозіумів [21]. За заслуги у

науковій та громадській роботі професора Л. Гумецьку нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР та присвоєно звання Заслуженого діяча науки УРСР, удостоєно академічної премії імені Івана Франка (1981).

Окрім наукових праць та матеріалів до них, що є у фонді, зокрема, – «Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XV ст.» [11], «Нарис граматики польської літературної мови. Ч.1. Фонетика і морфологія» [12], «Нова лексика і фразеологія сучасної польської літературної мови» [14], специфіку дослідницького процесу славіста ілюструють окремі статті: – «Спосіб передачі польських власних назв у пам'ятках укр. мови» [16], «До питання перекладу польських віддієслівних іменників у польсько-українському словнику» [13], «К истории украинско-польских языковых связей» [20], «Погляди Л.А. Булаховського на найдавнішу українську писемно-літературну мову» [15], «Професор І.С. Свенціцький» [17], «Верхратський Іван Грогорович» [18], «Керницький Іван Михайлович» [19].

В архіві є документи, що пов'язані з редакторською роботою мовознавця та її виступами у періодичних виданнях [38; 39]. Л. Гумецька – співавтор десятка колективних монографій і тематичних збірників, відповідальний редактор більше як десяти монографій і наукових збірників, постійний відповідальний редактор багатотомного видання відділу мовознавства Інституту суспільних наук «Дослідження і матеріали української мови», член редколегії київського двомісячника «Мовознавство», часописів «Лексикографічний бюлетень», «Вопросы языковедения», «Советское славяноведение», «Слов'янське мовознавство».

Наукова активність професора Л. Гумецької проявлялась у глибокому інтересі до всього, що відбувалося у славистиці, постійному прагненні поділитися своїми міркуваннями з іншими, адже була прекрасно обізнана з усіма здобутками слов'янського мовознавства, швидко реагувала на публікації як у вітчизняних, так і закордонних наукових виданнях. Про це свідчать рецензії та журнальні публікації вченого. Серед її кореспондентів, – директор Інституту мовознавства ім. О.О. Потебні із Києва професор І. Білодід і видатний український вчений-мовознавець В.М. Ганцов [24], чеський мовознавець Йозеф Курц із Праги [28], дійсний член Польської Академії наук, професор Ян Сафаревич з Варшави [27] та ін.

Досить обережним було її приватне спілкування з діаспорою, яке припадає на 50-і – 80-і рр. минулого століття, час, коли у тодішньому «Союзі» до числа ідейно підозрілих заносили всіх, кому надходили листи з-за кордону. Оминаючи «увагу» партійної влади, науковцю все ж таки вдавалося підтримувати контакти, які, судячи з листів, активізувалися в останні роки її творчої діяльності та виходу на пенсію (з 1985 р.). Проте, вимушена стриманість кореспондентів очевидна. Наприклад, у листі із Ванкувера (Канада) від 6 серпня 1986 р. [23] автори, що повідомляють про відкриття світової виставки «Експо-86», підписались: «...Антонівна» і «...Матвійвна», збережені листи від Маріка – із Парижу [29], від Борі – із Праги [30] та ін.

Цікавими для дослідників діаспори, біографістів, славістів будуть листи [25; 26] з Анн-Арбора штату Мічиган (США) від Євгена та Асі Гумецьких в родинних і творчих справах. Так, авторка з Америки, перш за все, радо пише про свої успіхи у дослідженні мови і творчі плани. Власне, родинні зв'язки та славістична діяльність поєднали ці дві наукові постаті. Їхні взаємини довгий час залишалися маловідомими.

Американський славіст і дружина Євгена Севериновича Гумецького, племінника фондоутворювача, – Ася Гумецька (при народженні – Еста Сергіївна Пилипенко) народилася у 1925 р. у Харкові, – донька українського письменника доби Розстріляного Відродження та громадського діяча, засновника спілки селянських письменників «Плуг» (20-і рр. минулого століття) Сергія Пилипенка [35] і перекладачки, пізніше викладача російської та української мов у Гарвардському університеті, автора спогадів «Невідступне минуле» (Київ, 1992) Тетяни Кардиналовської [31, 34, с. 4]. У 1933 р. Сергія Пилипенка заарештували як «ворога народу» і замордували в застінках НКВД. Дружину ж з двома дітьми, Асею та Мірталою, вислали за межі України, у м. Калінін (Твер). Перед війною вони повернулися, та під час війни німці вивезли їх в Німеччину як остарбайтерів. У 1947 р. родина емігрувала до США. Міртала Пилипенко стала відомим скульптором і поетесою [32].

Ася Гумецька працювала в престижних наукових інституціях, здобувши визнання як славіст узагалі й україніст зокрема. Вона – заступник голови Світової Наукової Ради Світового Конгресу Українців, почесний професор Мічиганського університету і президент Українсько-Американської асоціації Університетських Професорів (УААУП), перший заступник президента УВАН у США, дійсний член та директор філологічної секції НТШ і мовознавчої – УВАН. На початку 1960-х рр. започаткувала університетські курси української мови та літератури. Підготувала підручник української мови, який витримав кілька видань у Торонто. До нього підготувала додаток – матеріали з історії культури України.

Листи Асі до Л. Гумецької у більшості починаються із щирого звернення «Дорога тьотю Бусю» і закінчуються словами «Твоя Ася». Зокрема, 16 травня 1985 р. [25, арк. 1-1 зв.] вона пише про роботу

над проповідями Д. Туптала «Руно орошенное», і додає, що колега професор Ферел дуже захопився поетичністю цього твору. Надіється побачити надрукованою ще цього року підготовлену антологію. Влітку знову працюватиме над українським підручником: «...підготувала морфологію (додаткові вправи до мого «старого» підручника, якого, доречі, канадці збираються перевидати). Тепер треба буде підготувати матеріали для третього – четвертого років навчання». На закінчення повідомляє про рідних: тішиться, що підрастає онук Ерік, його батьки, Роман з дружиною Ліндою, купили будинок у містечку Салін, молодший син Ігор закінчує навчання в університеті. Турбується вона про здоров'я мами, якій у червні виповниться 86 років, чоловік Генік збирається на пенсію, сестра Міртала їздила до Японії і Китаю.

У наступному листі від 24 червня того ж року [25, арк. 2-2 зв.] Ася дякує Л. Гумецькій за «Руно орошенное», яке переклала і рада, що тепер Д. Туптало краще представлений, запитує про символіку назви цього твору та просить допомоги з розшифруванням деяких назв та імен із Святого Письма. Сповідь про свого друга, з яким також радиться у цих справах, – сербського священика Матею Матеїча. «Переклала два листи Іпатія Потія до кн. Константина Острозького, а також – для балаянсу – уривки з «Палінодії» (24 стор!). Відчуваю, ніби я перенеслася в ту добу і бачу і чую усю ту контроверсію». Ділиться враженнями про «надзвичайно вдалі переклади віршів Сквороди, геральдичних віршів і взагалі віршованої літератури», запитує про можливість надіслати свою книгу, коли вийде із друку.

26 січня 1986 р. [25, арк. 3] авторка листа розповідає про вже завершені роботи над перекладом на англійську мову повного тексту проповідей Д. Туптала та над підручником української мови для студентів 5 і 6 курсів, які вчать самостійно, про те, що читала доповідь в Єльському університеті на тему «Образ монаха у творах Пушкіна та Івана Франка», де порівнювала постаті Пімена в «Борисі Годунові» та Івана Вишенського у І. Франка. «...Тобі буде цікаво довідатися, – пише вона, – що тут, недалеко від нас, мешкає родина Княгиницьких: він – нащадок Йова Княгиницького, приятеля Івана Вишенського та заснователя скиту (каже, що в його родині зберігається пам'ять про їхнього славного предка). А в Нью-Йорку живе жінка, яка є нащадком...Івана Грозного! (я б на її місці не признавалася)».

З листів довідуємося, що Асі Гумецькій вдалося розшукати твори Дмитрія Ростовського в Канаді і її університет зробив для неї фотокопію з мікрофільму, тож зможе користуватися текстом [25, арк. 4]. Після розповіді про свою викладацьку та наукову діяльність в листі від 7 травня 1986 р. [25, арк. 5] читаємо, що у неї також є двоюрідна сестра в Києві, біолог Кардиналовська Роксана Іванівна, вже рік як на пенсії, має жонатого сина і маленьку внуку. У зв'язку з подіями на Чорнобильській АС, Ася надзвичайно турбується, думає і молиться за них. Запитує, чи не хотіла б Л. Гумецька з нею листуватися, подає адресу.

Повідомляючи львів'янку 6 листопада [1986] р. [25, арк. 8-10 зв.] про родинні справи, Ася цього разу більше розповідає про успіхи сестри Міртали: «...вона скульптор, дуже зайнята новим проектом: на Кейп-Коді, в шт. Массачузетс, буде влаштований «Парк Миру», де будуть стояти її побільшені скульптури так, що люди могли б не лише оглядати їх, а проходити крізь них. Ідея чудова: високе справді духовне мистецтво, підносить дух людини, робить її миролюбивою». А ще, – сестра брала участь у святковому вечорі в м. Бостоні з нагоди «Бігу за мир». Її скульптури було спроектовано на стіну міської бібліотеки, а внизу на платформі промовляв мер міста, виступали артисти і т. д. На закінчення пише: «Бажаю Тобі, дорогенька тьотю, триматися і бути джерелом любови і світла для всіх, що Тебе оточують. Бажаю здоров'я й душевного спокою. Міцно Тебе обіймаю, Твоя Ася».

Листи [26] від Євгена Гумецького інформують адресата про успіхи його і дружини, дітей. Автор пише, що дуже дорожить родинними зв'язками, також просить Л. Гумецьку, звертаючись: «Моя Найдорожча Тето», надіслати йому генеалогічне дерево роду [7].

Варто ще звернути увагу на зарубіжні україномовні газетні публікації: Л. Бруй (Буенос-Айрес, Аргентина) «Мовознавець Лукія Гумецька» [9], патріарха української мовознавчої науки, провідного європейського філолога-славіста професора О. Горбача «У Львові померла Лукія Гумецька» [2, с. 274; 10]. Засвідчуючи свою повагу вченому з України, О. Горбач підкреслює, що вона на сторінках двомісячника «Мовознавство» мала відвагу запротестувати І. Білодіду та політичній традиції «вміщувати протиєміграційні статті». Із зрозумілих причин лінія тодішньої політики – пропагувати у пресі системне цькування громадян, чії родичі були емігрантами, – виглядала для неї абсурдною. Далі із жалем констатує: «...некрологову звістку «Мовознавство» подало аж із 4-місячним запізненням – у ч. 3 за травень-червень 1988 р.: так довго ішла вістка до Києва зі Львова (почерез Москву)...».

Архівна спадщина Л. Гумецької належно прислужиться діаспорознавцям, дослідникам славістики та історії національної науки.

Список використаних джерел та літератури:

1. Вальо М.А. Лукія Лук'янівна Гумецька. Бібліографічний покажчик / [Уклад.: М.А. Вальо, Г.В. Войтів]. – Львів, 1981. – 47 с.
2. Горбач О. У Львові померла Лукія Гумецька / Олекса Горбач // Зібрані статті: У 7 т. – Мюнхен : УВУ, 1993. – Т. 4: Історія граматики на Україні. Риторика. – [Фотопередрук]. – С. 274.
3. Гринчишин Д. Життєвий і творчий шлях Лукії Гумецької: до 100-річчя від дня народження / Д. Гринчишин // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 85–90.
4. Закревська Я.В. Гумецька Лукія Лукіянівна / Я.В. Закревська // Українська мова: енциклопедія. – К., 2000. – С. 115–116.
5. Закревська Я.В. Гумецька Лукія Лукіянівна / Я.В. Закревська, М.П. Зяблюк // Українська мова: Енциклопедія. – К., 2007. – С. 128–129.
6. Закревська Я. Професор Лукія Гумецька (1901–1988) / Я. Закревська, М. Лесів // Наше слово. – 1989. – № 8. – С. 3.
7. ЛННБУ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів, ф. 273, од. зб. 2, 1 арк.
8. Там само, од. зб. 4, 1 арк.
9. Там само, од. зб. 5, 1 арк.
10. Там само, од. зб. 7, 3 арк.
11. Там само, од. зб. 8, 21.
12. Там само, од. зб. 22, 37 арк.
13. Там само, од. зб. 23, 9 арк.
14. Там само, од. зб. 27, 9 арк.
15. Там само, од. зб. 40, 11 арк.
16. Там само, од. зб. 41, 4 арк.
17. Там само, од. зб. 43, 4 арк.
18. Там само, од. зб. 44, 2 арк.
19. Там само, од. зб. 45, 3 арк.
20. Там само, од. зб. 51, 2 арк.
21. Там само, од. зб. 53, 7 арк.
22. Там само, од. зб. 56, 1 арк.
23. Там само, од. зб. 64, 2 арк.
24. Там само, од. зб. 66, 2 арк.
25. Там само, од. зб. 69, 15 арк.
26. Там само, од. зб. 70, 6 арк.
27. Там само, од. зб. 71, 4 арк.
28. Там само, од. зб. 78, 2 арк.
29. Там само, од. зб. 80, 4 арк.
30. Там само, од. зб. 96, 2 арк.
31. Маркус В. Кардиналовська Тетяна / В. Маркус // Енциклопедія української діаспори. – Нью-Йорк; Чикаго, 2009. – Кн. 1. – С. 339.
32. Одарченко В. Міст до Батьківщини: в Україну прибула чергова колекція скульптур Міртали Пилипенко / В. Одарченко // Радіо Свобода. – 2014. – 15 грудня [<http://www.radiosvoboda.org/content/article/24235590.html>].
33. Онишкевич М.М. Гумецька Лукія Лук'янівна / М.М. Онишкевич // Українська літературна енциклопедія. – К., 1988. – Т. 1. – С. 519.
34. Пам'яті Тетяни Кардиналовської // Літературна Україна. – 1993. – 2 вересня.
35. Пилипенко Сергій. Вибрані твори / [Упорядкування, передмова, примітки Ростислава Мельникова]. – К.: Смолоскип, 2007. – 887 с. – («Розстріляне відродження»).
36. Покажчик праць Гумецької Л.Л. // Вчені кафедри слов'янської філології : біобібліогр. покажч. / [Уклад. Л. Панів]. – Львів, 1998. – С. 25–29.
37. Стех Я. Життя, присвячене українській мові. До 100-річчя від дня народження Л. Гумецької / Я. Стех // Свобода. – 2001. – Ч. 31. – 3 серпня. – С. 14.
38. Тимочко М. Професор Лукія Гумецька: редакторська робота та публікації в українських мовознавчих журналах / Марія Тимочко // Українська періодика: історія і сучасність: доп. та повідомл. восьмої Всеукр. наук.-теорет. конф., Львів, 24–26 жовтня 2003 р. – Львів, 2003. – С. 926–931.
39. Тимочко М. Гумецька Лукія Лукіянівна / М. Тимочко // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 2003. – Вип. 10. – С. 122–123.
40. Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. пр.: присвячується 95-річчю від дня нар. проф. Лукії Гумецької. – К., 1995. – Вип. 2. – 200 с.
41. Хобзей Н.В. Гумецька Лукія Лукіянівна / Н.В. Хобзей // Енциклопедія Сучасної України. – Т. 6: «Го–Гю». – К., 2006. – С. 631.
42. Черевко І. In memoriam. Лукія Гумецька / І. Черевко // Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України в 2011 році. Інформаційний бюлетень. – Львів, 2012. – С. 175–177.

Стаття надійшла до редколегії 16.11.2014.

Мария Тымочко

Славист Лукия Гумецкая и украинская диаспора (на материалах личного архивного фонда).

Сделано сообщение о материалах личного архивного фонда профессора Лукии Лукияновны Гумецкой, которые раскрывают славистическую деятельность известного украинского языковеда и ее связи с диаспорой.

Ключевые слова: Гумецкая Лукия Лукияновна, отдел рукописей ЛННБУ им. В. Стефаныка, личный архивный фонд, славистическая деятельность, диаспора.

Mariia Tymochko

Slavic Linguist Lukiia Humetska and the Ukrainian Diaspora (Based on Her Personal Archive).

The article deals with the personal archivement of well-known Slavic linguist, professor Lukiia Humetska from Lviv. The analysed materials are dedicated to her Slavic research and reflect her connections to the Ukrainian Diaspora. The author uses some excerpts from the correspondence with scholars, including Assya Humesky (Humetska), Professor Emerita of Slavic Languages and Literatures at the University of Michigan, the member of the Shevchenko Scientific Society and of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the USA. Lukiia Humetska's foreign contacts prove the international level of the Ukrainian language studies as an integral part of East Slavic languages. It is underlined that Lukiia Humetska's research makes a significant contribution to Ukrainian and Slavic linguistics. Her archival heritage is the source base for further study of her life and scholar activity as a part of Slavic studies in Ukraine.

Key words: Lukiia Humetska, Manuscript Department of Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine, Personal papers, Slavic studies, Diaspora.